

УДК 811.161.3`373:39(476.2+470.333)

Жывёльны свет ва ўяўленнях жыхароў Гомельска-Бранскага памежжа

В.С. НОВАК, А.А. КАСТРЫЦА

Разглядаюцца міфалагічныя ўяўленні жыхароў Гомельскага, Веткаўскага і Добрушкага раёнаў, звязаныя з жывёльным светам, адзначаюцца іх рэгіянальна-лакальныя асаблівасці, а таксама месца і значэнне ў традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў.

Ключавыя словы: Гомельска-Бранскае памежжа, міфалагічныя ўяўленні, вобразы жывёл.

Mythological representations of residents of Gomel, Vetka and Dobrush districts associated with the animal world are considered, their regional and local characteristics, as well as the place and significance in the traditional spiritual culture of Belarusians are marked.

Keywords: Gomel-Bransk borderland, mythological representations, images of animals.

У апошнія дзесяцігоддзі па тэрыторыі Гомельска-Бранскага памежжа быў праведзены шэраг індуідуальных і калектыўных фальклорна-этнаграфічных экспедыцый, падчас якіх былі зафіксаваны цікавыя звесткі па звычаях, абрадах, вераваннях мясцовых жыхароў, аднак, адзначым, што фактычныя матэрыялы, запісаныя па міфалагізаваных вобразах жывёл нешматлікія. У нашым артыкуле звернемся да вобразаў прадстаўнікоў жывёльнага свету, якія найбольш прадстаўлены ў міфалагічнай традыцыі мясцовых жыхароў і ілюструюць яе рэгіянальна-лакальныя асаблівасці.

Сярод запісаных матэрыялаў прыцягваюць увагу звесткі пра мыш. Да ліку найбольш распаўсюджаных адносяцца тыя, што звязаны з выпадзеннем у дзіцяці малочных зубоў і ростам пастаянных. Паводле сведчанняў Макеевай Арыны Лаўрэнцьеўны, 1908 г.н., з в. Бярозкі Гомельскага р-на, калі «ў дзяцей выпадалі першыя малочныя зубы, выхадзілі на вуліцу, дзіця кідала зуб праз левае плячо і прыгаворвала: «Мышка, мышка, на табе зубік касцяны, а мне дай лубяны». Верылі, што дзякуючы гэтаму ў дзіця вырасце новы крэпкі зуб».

Выклікаюць цікавасць народныя вераванні, паводле якіх з'яўленне мышэй у хаце суадносілася з людскімі грахамі («Мышы ё ў тых людзей, хто грэша. Сколькі ў хаце грахоў, столькі ў хаце і мыш. Эта наказанне ад Бога, за тое, шчо мі грэшым усюдых» (запісана в. Дзям'янікі Добрушкага р-на ад Анамяковай Ніны Агееўны, 1930 г.н.)), а таксама са светам памерлых, з душами продкаў («Існуе павер'е, што ноччу ў вобразе мышы прыходзяць душы памерлых, каб даесці пакінутыя кусанкі хлеба» [1, с. 331]).

Адзначым, што недаедзеныя рэшткі ежы гаспадары імкнуліся прыбіраць са стала, тлумачачы гэта прыходам прадстаўнікоў «таго свету», якія іншым часам не спрыялі прадстаўнікам «гэтага свету»: «Нельга пакідаць на ноч нешта недаедзенае: ноччу могуць прыйсці духі памёрлых» (запісана ў в. Бярозкі Гомельскага р-на ад Макеевай Арыны Лаўрэнцьеўны, 1908 г.н.). Аднак у в. Цагельня Гомельскага р-на былі запісаны звесткі аб тым, што іншы раз пакідалі наўмысна на сталае рэшткі ежы для мышы, бо з ёю звязвалі і багацце ў хаце: «Але ж мыш сімвалізуе і багацце таго дома, дзе яна жыве. Гэта ж значыць, калі хазяіны астаўляюць яду на сталае, яны ведаюць, што ўсё з'есць мыш, але нічога не ўбіраюць. Ёй, гэтай мышы, астаўляюць» (запісана ад Гарэлікавай Надзеі Пятроўны, 1934 г.н.). Тым не менш, людзі баяліся, каб мышы не пагрызлі адзенне, бо «плахім знакам счыталася прагрызеная імі адзёжа» (запісана ў в. Церуха Гомельскага р-на ад Мірановіч Марыі Герасімаўны, 1935 г.н.), «калі пагрызуць чыё-небудзь адзенне, то гэты чалавек памрэ» (запісана ў в. Бярозкі Гомельскага р-на ад Макеевай Арыны Лаўрэнцьеўны, 1908 г.н.).

Мыш, у народзе лічылі «нячыстай сілай», менавіта таму імкнуліся пазбаўляцца ад іх, выконваючы пры гэтым пэўныя патрабаванні: «Калі ў хаце памерла мыш, то не трэба выкідваць яе на вуліцу абы-куды. Трэба спаліць яе ў грубцы, каб разам з гэтай мышкай і ўшла нячыстая сіла з гэтага дома» (запісана в. Цагельня Гомельскага ад Гарэлікавай Надзеі Пятроўны, 1934 г.н.).

Конь у славянскай міфалогіі – «адна з найбольш свяшчэнных жывёл», «атрыбут вышэйшых язычніцкіх багоў (і хрысціянскіх святых) і адначасова хтанічная істота, звязаная з культам урадлівасці і смерцю, замагільным светам, праваднік на “той свет”» [2, с. 228]. Той факт, што конь, паводле народных уяўленняў, святая жывёла, пацвярджаюць і запісы, зробленыя ад жыхароў в. Іванаўка Гомельскага р-на: «Конь – гэта святая жывёла. Бог даў каня чалавеку ў дапамогу, каб яму лягчэй было работаць» (запісана ад Платонавай Алесі Міхайлаўны, 1928 г.н.).

У міфалагічнай традыцыі беларусаў конь асэнсоўваецца як жывёла, якая з’яўляецца «добрым памочнікам чалавека» (запісана ў в. Цагельня Гомельскага р-на ад Гарэлікавай Надзеі Пятроўны, 1934 г.н.): «Конь з’явіўся даўно, каб памагаць чалавеку па гаспадарцы. Аднажды ішоў чалавек па полі, і тут з’явіўся конь і сказаў чалавеку, каб той узяў яго да сябе» (запісана ў в. Галавінцы ад Давыдавай Таццяны Іванаўны, 1913 г.н.). Аналагічны матыў дапамогі чалавеку ў працы гучыць і ў міфалагічным апавяданні, запісаным у в. Баршчоўка Добрушкага р-на, прычым у дадзеным мясцовым варыянце акцэнтуюцца ўвага на тым, што конь – тая жывёла, якая заўсёды хоча есці: «Ета было даўно. Вот ішоў па зямле Бог, перадзеты ў простага чалавека, дзядка. Ішоў ён па дарозе і да якой-та дзярэўні і бача, шчо збоку пасецца вол і конь. І вот падходзя ён да каня і гавора:

– Падвязі ты мне да дзярэўні, а то мне цяжало іці.

А конь атвочае:

– Ты шчо ета! Бачыш, шчо некалі мне! Шчас хазяін мой прыдзя і запражэ мне араць.

Дак мне і пад’есць нада!

А Бог нічога не атвочіў яму і падышоў да вала:

– Падвязі ты хоць мне да дзярэўні.

Вол атвочае:

– Паедзем, мне спяшыць некуды да і наесца шчэ ўспею!

Дак Бог тады і сказаў на каня:

– Шчо б ты ўсю жыць сваю еў і наесца не мог, а хватаў траву, як сабака..

Вот паэтаму шчас конь нікагда і не наедаецца, а вол паесць сабе трохі, ляжа і ляжыць» (запісана ад Цікаевай Пелагеі Ігнатаўны, 1923 г.н.).

З міфалагізаваным вобразам каня ў традыцыйнай культуры беларусаў звязаны некаторыя павер’і, змест якіх ілюструе амбівалентны характар мыслення нашых продкаў. Напрыклад, калі з расчэсваннем грывы каня звязвалі багацце («Калі расчэсвалі грыву каня, то гэта лічылася так, што будзе шмат грошай у хаце»), то знаходжанне конскага воласа ў хаце прагназавала хваробу («Шчэ гаварылі, што калі знойдзеш у сваёй хаце волас з конскага хваста, то захварэш і можаш паміраць») (запісана ў Цагельня Гомельскага р-на ад Гарэлікавай Надзеі Пятроўны, 1934 г.н. (прыехала з в. Новыя Дзятлавічы Гомельскага р-на). Зыходзячы са сведчанняў інфарманта, менавіта конь быў той жывёлай, якая магла чалавеку дапамагаць і ў няшчасці: «Калі на душы дрэнна, то зайдзі да сваяго каня і ён табе дапаможа. А яшчэ рабілі так, калі ў цябе няшчасце, падыдзі да правага вуха каня, а яно выляціць, гэта няшчасце, праз левае, і ўсё будзе добра. Вось такая жывёла» (запісана ў Цагельня Гомельскага р-на ад Гарэлікавай Надзеі Пятроўны, 1934 г.н. (прыехала з в. Новыя Дзятлавічы Гомельскага р-на).

Звернемся да тэкстаў павер’яў, звязаных з катом. Вядома, што «кот, котка, у міфалагічных уяўленнях беларусаў жывёла, звязаная з “нячыстай сілай”. Лічылася, што чорт можа набываць выгляд чорнага ката, у прыватнасці, ратуючыся ад Перуна» [1, с. 254]. Невыпадкова, як падкрэсліваюць жыхары, «у кожнай хаце павінен жыць кот, бо ён аберагае ад нячыстай сілы» (запісана ў Цагельня Гомельскага р-на ад Гарэлікавай Надзеі Пятроўны, 1934 г.н. (прыехала з в. Новыя Дзятлавічы Гомельскага р-на). Аднак трэба засцерагацца, калі дарогу перабяжыць кот чорнай масці: «Вось толькі чорны кот – гэта дрэнна. Вядома, што калі чорны кот перабяжыць праз дарогу, тады будзе няшчасце. А ўсе астальныя добрыя каты» (запісана ў Цагельня Гомельскага р-на ад Гарэлікавай Надзеі Пятроўны, 1934 г.н. (прыехала з в. Новыя Дзятлавічы Гомельскага р-на). Як адзначыла Мірановіч Марыя Герасімаўна, 1935 г.н., з в. Церуха Гомельскага р-на, воблік чорнага ката звычайна прымаюць ведзьмы: «У нас існавала такая легенда, што чорныя каты – гэта плахія людзі ці ведзьмы. Ведзьмы перакінуліся ў чорных кошак, каб каму-небудзь здзелаць плахое».

Паводле ўспамінаў Еўтушэнка Лізаветы Германаўны, 1914 г.н., з в. Цярэшкавічы Гомельскага р-на, асабліва шанаваныя адносіны людзей да ката і сабакі звязаны з адной даўнішняй гісторыяй: «Даўно калісь, калі ў людзей было шмат хлеба, былі добрыя ўраджаі, людзі перасталі цаніць гэта. Яны ламалі каласы жыта, не жалеючы аб гэтым. І Бог разазліўся. Ён паслаў на зямлю засуху. І ўсё пачало гінуць. Але сабака і кот пачалі прасіць Бога, штоб ён змілаваўся. І Бог паслухаў іх. З таго часу людзі пачалі любіць катой і сабак».

Узнікненне тэкстаў прыкмет, павер'яў, міфалагічных апавяданняў пра ката, сабаку невыпадковае, бо гэта свойская жывёла знаходзіцца побач з чалавекам. Адсюль і вялікая колькасць падобных тэкстаў, і іх тэматычна-функцыянальная разнастайнасць. Так, напрыклад, паводзіны коткі з'яўляюцца вызначальнымі ў прагнаванні надвор'я, пэўных жыццёвых сітуацый (гасцей, смерці і інш.): «Калі кошка пайшла з хаты, дзе хворы чалавек, значыць, ён хутка памрэ. Калі кошка скруцілася клубком – гэта к марозу. Кошка ляжыць на спіне – к цяплу. Кошка мыецца – будучь госці. Кошка дурэе – неспакой у сям'і» (запісана ў г. Ветка ад Максіменка Марыі Іванаўны, 1931 г.н.).

Сціплыя звесткі былі запісаны ў палявых экспедыцыях пра міфалагізаваны вобраз казы, прысутнасць маскі якой падчас калядных святкаванняў на тэрыторыі Гомельскага, Добрушкага і Веткаўскага раёнаў з'яўляецца абавязковай. «Каза, казёл – у народных уяўленнях і абрадах, звязаных з прадудыравальнай магіяй – сімвал і стымулятар урадлівасці. У той жа час лічыцца нячыстай жывёлай, якая мае дэманічную прыроду; выступае як іпастась нячыстай сілы і адначасова як абярэг ад яе» [3, с. 522]. У в. Іванаўка Гомельскага р-на запісаны звесткі пра знешняе падабенства казы да чорта: «Здзелаў Бог многа жывёл, красівых, добрых. Ubачыў гэта чорт і тожа захацеў сваю жывёлу здзелаць, але не атрымлівалася ў яго нічога. Таму раззлаваўся ён і кінуў сваю работу. А каза і да гэтага часу напамінае чорта сваімі рагамі» (запісана ад Платонавай Алесі Міхайлаўны, 1928 г.н.). Устойлівымі з'яўляюцца ў народнай міфалагічнай традыцыі асацыяцыі, звязаныя з чорнай масцю гэтай жывёлы. Лічылася, што знаходжанне на падвор'і казы чорнай масці можа прывесці да нейкіх непрыемнасцей: «Чорная каза – гэта тожэ плахое жывотнае. Што кошка, што каза – гэта роўнае. Калі ўжо каза ёсць, жыве ў гаспадара, то будзе неblaгапрытнасць нейкая» (запісана ў в. Церуха Гомельскага р-на ад Мірановіч Марыі Герасімаўны, 1935 г.н.).

Нешматлікія прыкметы і павер'і, звязаныя з міфалагізаваным вобразам зайца, раскрываюць яго дэманічную прыроду, а таксама маюць шлюбную скіраванасць. «Прыкмета аб тым, што заяц, які перабег дарогу або якога сустрэлі на шляху, прадказвае спадарожніку няшчасце, адзначана ў славян паўсюдна» [3, с. 287]. Вышэйпрыведзены тэзіс пацвярджаюць звесткі, запісаныя ад жыхаркі в. Церуха Гомельскага р-на Мірановіч Марыі Герасімаўны, 1935 г.н.: «Заяц – звярок няўдачлівы. Еслі вы сабраліся ў дарогу і ўстрэлі зайца, то лучшэ вярніцеся. А еслі пры стройкі дома ён паявіцца, то дом, кажуць, згарыць». У славянскай міфалогіі выклікаюць цікавасць варыянты міфалагічных апавяданняў пра паходжанне мядзведзя. Увогуле «паходжанне мядзведзя звязваецца ў легендах з чалавекам. Чалавек быў ператвораны Богам у мядзведзя ў пакаранне за забойства бацькоў, за адмову падарожніку або манаху пераначаваць; за славалюбівае жаданне, каб усе людзі яго баяліся ...» [2, с. 255–256].

Змест апавяданняў, запісаных, напрыклад, у Добрушскім і Гомельскім раёнах, прысвечаных мядзведзю, таксама раскрывае розныя аспекты паходжання гэтага міфалагізаванага вобраза (па-першае, чалавек быў ператвораны ў мядзведзя, бо краў мёд; па-другое, напалохаў Хрыста): «мядзведзь – ета раньшэ быў чалавек, які очэнь любіў мёд. Ён лазіў увідзе і краў еты мёд. І ў людзей, і ў вулях, і ў дуплах. І вот Бог пабачыў ета, што ніхарашо ён дзелае і пераўтварыў яго ў мядзведзя» (запісана ў в. Дзям'янкi Добрушкага р-на ад Анамяковай Ніны Агееўны, 1930 г.н.); «Кажуць, што мядзведзь – гэта чалавек, якога пераўтварыў Бог за тое, што ён напужаў Хрыста, выйшаўшы да яго ў вывернутым кажусе» (запісана ў в. Бязозкі Гомельскага р-на ад Макеевай Арыны Лаўрэнцьеўны, 1908 г.н.).

Зыходзячы са зместу беларускіх легенд, «крот у часы стварэння свету ўступіў у канфлікт з Богам, адмовіўшыся будаваць дарогу (падкопваючы “райскія сады”), за што і быў асуджаны на падземны лад жыцця, слепату і смерць пры перасячэнні дарогі» [1, с. 258].

Вышэйназваны матыў канфліктных адносін паміж Богам і кратом прадстаўлены ў іншай інтэрпрэтацыі (прычына канфлікту – праца чалавека ў святочныя дні) у міфалагічным апавяданні, запісаным у в. Баршчоўка Добрушкага р-на: «Адзін чалавек очэнь любіў капаць зямлю. А было ета даўно. Тады шчэ Бог по зямле хадзіў. І вот еты чалавек так уўлэкса сваёй работай, шчо не замячаў ні аднаго дня. Капаў і капаў. Дажэ ў прызднікі капаў. І вот не панаравілася ета Богу, шчо не глядзіць ён прызднікаў, і сдзелаў яго Бог кратом» (запісана ад Шкедавай Любоўі Іванаўны, 1929 г.н.). Паводле сведчанняў Мірановіч Марыі Герасімаўны, 1935 г.н., з в. Церуха Гомельскага р-на, «крат – гэта звер, які тожэ няшчасці прадказвае. Знайце, еслі ён рые зямлю ў хаце, то там скоро хтосьці памрэ».

У міфалагічнай традыцыі беларусаў важнае месца займаюць прыкметы і павер'і пра пчалу. Як сцвярджаюць беларускія даследчыкі Л. Салавей і С. Санько, гэта «божая казурка, ад яе карысць і людзям (мёд), і Богу (воск на свечкі). Пра пчалу створаны шэраг міфалагічных сюжэтаў, у некаторых з іх паказваецца суперніцтва Бога з чортам у стварэнні жывых істотаў» [1, с. 399]. Можна выказаць меркаванне, што міфалагізаваны вобраз пчалы даволі шырока выкарыстоўваецца ў фальклорных творах (каляндарна-абрадавых песнях). Асноўныя матывы міфалагічных апавяданняў пра пчалу, запісаных у вёсках Гомельскага р-на, – стварэнне Богам «працавітай» істоты, стварэнне Богам пчалы, каб дапамагала чалавеку (калі будзе прыносіць яму боль – будзе паміраць): «У даўнія часы людзі вельмі шмат працавалі. У адной вёсцы жыў адзін чалавек, які працаваў больш за ўсіх. Адночы ён цяжка захварэў. Да яго прыходзілі розныя знахаркі, але ніхто не мог яму дапамагчы. У хуткім часе ён памёр. Калі Бог даведаўся пра гэтую гісторыю, ён вырашыў стварыць істоту, якая была б падобна на гэтага працавітага чалавека. Ён стварыў пчалу, якая таксама шмат працавала. Калі пчала жаліць, яна аддае сваё жыццё разам з жалам» (запісана ў п. Вішанкі Гомельскага р-на ад Кавалёвай Лідзіі Іванаўны, 1921 г.н.); «Бог здзелаў пчалу, каб яна памагала людзям, а яна стала іх жаліць. Таму Бог і сказаў, што кожны раз, як будзе яна прыносіць чалавеку боль, то будзе паміраць» (запісана ў в. Іванаўка Гомельскага р-на ад Платонавай Алесі Міхайлаўны, 1928 г.н.).

Найбольшая колькасць прыкмет і павер'яў, якія вядомы пра птушак, зафіксавана пра бусла, паходжанне якога ў народзе традыцыйна звязваюць таксама з чалавекам, прычым вельмі цікавым. Як сцвярджае Антоненка Вольга Мінічна, 1927 г.н., з в. Даўгалессе Гомельскага р-на, «гаварылі раньшэ, што бусел быў чалавекам. І загадаў Гаспод пазбіраць яму ў мяшок гадзюкі, яшчарыцы – усё ета нехарошае: “І нясі, кінь у воду, і не развязвай яго, і не глядзі, што там е”. А ён пайнцерасаваўся да развязаў. Яно павыскаківала з мяшка, і Гаспод сказаў: “Вот, будзеш хадзіць і ўсю жыцнь сабіраць яго”».

Паводле сведчанняў іншых інфармантаў, калі белых буслоў шанавалі, то чорных буслоў баяліся: «Калі белы бусел прыносіць шчасце ў хату, на тым месцы, дзе робіць гняздо, то чорны бусел прынясе шмат гора ў хату. Чорны бусел – знак бяды, таму людзі ніколі не сябравалі з чорным буслом» (запісана ў п. Вішанкі Гомельскага р-на ад Кавалёвай Лідзіі Іванаўны, 1921 г.н.). Агульнавядомая прыкмета звязана з бусліным гняздом: «Калі бусел на хаце гняздо звіў, то будзе ў гэтым доме шчасце. І нельга гэта гняздо бурыць» (запісана ў в. Кругавец Добрушкага р-на ад Рымаравай Яны).

У славянскай традыцыі матыў паходжання «адной з найбольш міфалагізаваных птушак» [2, с. 236]. – зязюлі – звязаны з жанчынай. Гэта што пацвярджаецца і экспедыцыйнымі запісамі, зробленымі на тэрыторыі Гомельска-Бранскага памежжа: «Матка сваю дачку пракляла, преўрацілася у кукушку. Вот і кукуе, плача ўсю жыцнь. Яна яйца нясе абы-каму» (запісана ў в. Лапаціна Гомельскага р-на ад Прыходзька Любоўі Сільвестраўны, 1933 г.н.); «Зязюля – праклятая дачка мацеры: “Ляці і кукуй, не прылятай”» (запісана ў в. Прыбар Гомельскага р-на ад Дамадзелавай Галіны Раманаўны, 1935 г.н.).

Зязюля – птушка, якая, так лічаць у народзе, прадказвае лёс: «Усе знаюць, што зязюля падказвае, каму скока жыць, трэба счытаць яе кукаванне» (запісана ў в. Церуха Гомельскага р-на ад Мірановіч Марыі Герасімаўны, 1935 г.н.). Паводле сведчанняў жыхароў Гомельскага р-на, зязюля прадказвае не толькі, колькі гадоў пражыве чалавек, але і ці будзе багатым (пры ўмове, калі ў чалавека падчас кукавання зязюлі «ў кармане ёсць грошы») (запісана ў

в. Мічурынская Гомельскага р-на ад Літвіненка Валянціны Мікалаеўны, 1940 г.н.). Жыхары в. Целяшы Гомельскага р-на лічылі зязюлю «таямнічай птушкай. Некалі яна была жанчынай, якая магла ўгадваць будучае. Дзяўчаты спрашвалі ў зязюлі: “За колька гадоў замуж выйду? ці “Колька гадоў жыць буду?”» (запісана ад Шчадровай Зінаіды Аляксееўны, 1937 г.н.).

Варта адзначыць, што вядомы і павер’і, змест якіх звязаны з прадказаннем зязюляй смерці. «Так, калі зязюля пачынае кукаваць перад чыёй-небудзь хатай – да смерці каго-небудзь з гаспадароў» [4, с. 197].

Заслугоўвае ўвагі міфалагічнае апавяданне пра зязюлю, запісанае ў в. Агародня Добрушкага р-на. Асноўны матыў, звязаны з паходжаннем зязюлі, – ператварэнне Богам жанчыны, якая свядома кінула сваіх дзяцей, у гэту птушку: «І яна паехала з ім, а дзяцей тых кінула. Так яна ўжо прыехала туды, жыла, а там адумалася і гавора: “Госпадзі, што ж я здзелала, што ж я сваіх дзетак кінула. Як ба мне іх найсці? Калі б мяне Бог здзелал кукушкаю, я б паляцела, я б іх найшла”. Ну, Бог здзелал яе кукушкай. Паляцела яна дамоў, а дзяцей няма. І вот лятае яна па лесу і шукае сваіх дзетак: “Ку-ку, ку-ку, ку-ку” Кукуе» (запісана ад Хадзьковай Вольгі Восіпаўны, 1938 г.н.).

Прыведзеныя матэрыялы па міфалогіі жывёльнага свету пацвярджаюць тэзіс аб тым, што ў народнай заалогіі жывёлы выступаюць як міфалагізаваныя вобразы. Запісаныя ў палявых экспедыцыях звесткі раскрываюць іх пэўны сімвалічны сэнс, дэманструючы тым самым як агульнаславянскія рысы мыслення продкаў, так і адметнасці этнічнага светапогляду.

Выкарыстаны матэрыял фальклорнага архіва кафедры рускай і сусветнай літаратуры УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны».

Літаратура

1. Беларуская міфалогія: энцыклапед. слоўн. / С. Санько [і інш.] ; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мн. : Беларусь, 2006. – 599 с.
2. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М. : Элліс Лак, 1995. – 416 с.
3. Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / Под общей ред. Н.И. Толстого. – М. : Междунар. отношения, 1999. – Т. 2. Д–К (Крошки). – 704 с.
4. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка ; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мн. : Беларусь, 2011. – 607 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступила в редакцию 10.01.2019